

КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ: ТИПОЛОГІЯ ТА РІВНІ

Proskurnyak O.I. Communicative activity of mentally retarded teenagers: typology and types / O.I. Proskurnyak // Actual problems of the correctional education : Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Havrilov. – Issue 5.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.– P. 242–253

О.І. Проскурняк. Комунікативна діяльність розумово відсталих підлітків: типологія та рівні. Визначено, щорозумово відсталі учні підліткового віку спеціальних шкіл мають відмінності в рівні інтелекту, індивідуально-психологічних особливостях, що зумовлює різну сформованість у них комунікативної діяльності, її компонентів (мотиваційного, когнітивно-змістового, операційно- поведінкового). Діагностика сформованості комунікативної діяльності учнів спеціальних шкіл за окремими компонентами є важливим завданням у дослідженні для визначення напрямів корекційно- розвивального впливу на формування комунікативної діяльності в розумово відсталих підлітків.Ґрунтуючись на дослідженнях Л. Виготського, було визначено принципи діагностики комунікативної діяльності розумово відсталих школярів: адекватності процедур діагностики характеру розумової відсталості, віковим особливостям розумово відсталих школярів, комплексності й варіювання діагностичних методик, єдиного діагностичного висновку, можливості віддаленого уточнення діагностичного висновку. Застосування діагностичного конструкту методик дозволило визначити й схарактеризувати рівні комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків: високий, середній, низький. Низький рівень проявляється в індиферентності, пасивності в комунікативних контактах, характеризується мінімальним обсягом знань, умінь, навичок, що, в свою чергу, перешкоджає становленню комунікативних контактів. Високий рівень розвитку комунікативної діяльності характеризується достатньо вираженою комунікативною активністю, орієнтацією на розширення кола соціальних контактів, ці діти мають розвинені комунікативні навички, що дозволяє встановлювати міцні комунікативні зв'язки з оточуючими. На середньому рівні розвитку комунікативної діяльності розумово відсталі підлітки долучаються до

комунікативних контактів після здійснення зовнішньої стимуляції з боку оточуючих. Результати експерименту дали підстави стверджувати, що є різні типи комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків: адекватно-ініціативний, детерміновано-ініціативний, індіферентно-активний, замкнений, індіферентно-пасивний, нав'язливий, агресивний.

Ключові слова: комунікативна діяльність, рівні сформованості, типи, розумово відсталі підлітки, принципи, діагностика, вимоги до діагностики.

Е.И.Проскурняк. Коммуникативная деятельность умственно отсталых подростков: типология и уровни. Определено, что умственно отсталые подростки – учащиеся специальных школ отличаются уровнем интеллекта, индивидуально-психологическими особенностями, что обуславливает различия в сформированности у них компонентов коммуникативной деятельности (мотивационного, когнитивно-содержательного, операционно-поведенческого). Доказано, что диагностика сформированности коммуникативной деятельности учеников специальных школ по отдельным компонентам является важной задачей в исследовании для осуществления определения направлений коррекционно-развивающего влияния на формирование коммуникативной деятельности у умственно отсталых подростков. Основываясь на исследованиях Л. Выготского, выделены принципы диагностики коммуникативной деятельности умственно отсталых школьников: адекватности процедур диагностики характеру умственной отсталости, возрастным особенностям умственно отсталых школьников, комплексности и вариативности диагностических методик, единого диагностического вывода, возможности отдаленного уточнения диагностического вывода. Применение диагностического конструкта методик позволило выделить и охарактеризовать уровни коммуникативной деятельности умственно отсталых подростков: высокий, средний, низкий. Высокий уровень развития коммуникативной деятельности характеризуется достаточно выраженной коммуникативной активностью, ориентацией на расширение круга социальных контактов, такие дети имеют развитые коммуникативные навыки, что позволяет устанавливать прочные коммуникативные связи с окружающими. Умственно отсталые подростки со средним уровнем развития коммуникативной деятельности приобщаются к коммуникативным контактам после дополнительной стимуляции со стороны окружающих. Низкий уровень проявляется в индифферентности, пассивности в коммуникативных контактах, характеризуется минимальным объемом знаний, умений, навыков, что, в свою очередь, препятствует установлению коммуникативных контактов. Результаты эксперимента дали основание утверждать о наличии разных

типів комунікативної діяльності умовно затриманих підлітків: адекватно-ініціативного, детерміновано-ініціативного, індиферентно-активного, затриманого, індиферентно-пасивного, навязливого, агресивного.

Ключевые слова: комунікативна діяльність, рівні сформованості, типи, умовно затримані підлітки, принципи, діагностика, вимоги до діагностики.

Учні спеціальних загальноосвітніх шкіл є різними як за рівнем інтелекту, так і за віковими, індивідуально-психологічними особливостями. Різниця в показниках інтелекту, індивідуально-психологічних особливостях зумовлює відмінності у сформованості комунікативної діяльності розумово затриманих школярів у цілому та її компонентів, зокрема: мотиваційного, когнітивно-змістового, операційно-поведінкового. Розумово затримані учні спеціальних шкіл-інтернатів повільніше, ніж однолітки, набувають комунікативних умінь і навичок. Отже, діагностика сформованості комунікативної діяльності учнів спеціальних шкіл за окремими компонентами є важливим завданням у дослідженні для здійснення визначення напрямів корекційно-розвивального впливу на формування комунікативної діяльності в розумово затриманих підлітків.

Особливого загострення дослідження формування комунікативної діяльності розумово затриманих дітей набуває стосовно підліткового віку, який характеризується, з одного боку, збільшенням потреби в комунікативній взаємодії з оточуючими, з іншого – певним гальмуванням у динаміці розвитку пізнавальних процесів, що в цілому негативно позначається на набутті ними комунікативних знань, умінь та навичок, які б сприяли появі в подальшому адекватної комунікативної поведінки (Г. Бекетова, Ю. Бистрова, Т. Вісковатова, С. Конопляста, О. Мамічева, Г. Мозгова, О. Романенко, Л. Руденко, Є. Синьова, В. Тарасун).

Проте, незважаючи на широкий спектр досліджень специфічних особливостей психічного розвитку розумово затриманих підлітків, цілеспрямованого поєднання вивчення мовлення, міжособистісних стосунків, суспільного середовища, що безпосередньо впливають на комунікативну діяльність розумово затриманих підлітків, у спеціальній психології не здійснювалося. Невирішеність проблеми визначення типології комунікативної діяльності, її сформованості в розумово затриманих підлітків зумовлює недостатню спрямованість спеціального корекційного впливу на її цілеспрямований розвиток, що стає одним з найактуальніших завдань сучасної спеціальної психології (Л. Вавіна, Р. Гладушкіна, О. Гордієнко, О. Дмитрієва, І. Колесник, Р. Лалаєва, С. Миронова, Т. Ульянова, О. Хохліна, Д. Шульженко).

Метою статті є обґрунтування концепції діагностики комунікативної діяльності, визначення її характеристика типів і видів комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків.

Як відомо, на розвиток комунікативної діяльності розумово відсталих школярів впливає етіологія виникнення патології, ступінь недорозвитку інтелекту, індивідуально-психологічні особливості, а також зовнішні фактори: навчально-виховний процес спеціального освітнього закладу, сім'я, батьки тощо. Розумово відсталі школярі виховуються в родинях з різними соціальними, економічними, культурними, освітніми характеристиками, батьки приділяють різну за змістом і якістю увагу задля розвитку своїх дітей. Отже, передбачається, що в підлітковому віці розумово відсталі школярі мають різний рівень сформованості складників комунікативної діяльності, різний соціально-комунікативний досвід, різні прояви комунікативної поведінки.

На важливість діагностики особливостей розвитку розумово відсталих дітей указував Л.Виготський: «Заключна оцінка стану розвитку здійснюється на основі уважного спостереження кількості й характеру позитивних та негативних результатів, порівняння поведінки дитини з тією чи іншою схемою розвитку. Однак кінцева оцінка повинна виводитися не механічним шляхом сумації й класифікації оцінок, а шляхом обговорення й оцінки всієї картини поведінки й на основі розробленого самим дослідником нормативного виміру для даного рівня розвитку» [1, с. 221].

Ґрунтуючись на дослідженнях Л. Виготського, визначено принципи діагностики комунікативної діяльності розумово відсталих школярів:

1. Принцип адекватності процедур діагностики характеру розумової відсталості віковим особливостям розумово відсталих школярів. Добір психодіагностичних методик для розумово відсталих школярів необхідно здійснювати таким чином, щоб питання або твердження методик були зрозумілими для розумово відсталих школярів, вони мають стільки варіантів відповідей, на скільки розумово відсталі діти залежно від пізнавального рівня можуть зрозуміти й відповісти. Водночас, діагностичні процедури слід здійснювати таким чином, щоб забезпечити розумово відсталим школярам комфортність під час діагностики, створити такі умови, щоб розумово відсталі школярі не відволікалися та не перевтомлювалися, позитивно налаштувати їх на процес діагностики. Важливим у процесі психодіагностики є урахування психовікових особливостей розумово відсталих школярів, добір форм діагностики: індивідуальних або групових.

2. Принцип комплексності й варіювання діагностичних методик. Згідно з визначеним принципом, діагностику комунікативної діяльності розумово відсталих школярів слід проводити комплексно, вивчати всі складники комунікативної діяльності, добирати методики відповідно до

критеріїв та показників комунікативної діяльності. З цього питання Л.Виготський писав: «Дослідження розумово відсталого дитини повинно ґрунтуватися, головним чином, на якісному тесті, а не на кількісному визначенні дефекту... Ми повинні вивчати не дефект, а дитину з тим чи іншим дефектом; отже, тому цілісне вивчення особистості дитини слід покласти в основу усіх досліджень» [1, с. 221]. Указаний принцип надає можливість створення діагностичного комплексу, який забезпечить надалі всебічне вивчення комунікативної діяльності розумово відсталих школярів. Водночас, діагностичний комплекс передбачає певне варіювання методик, що передбачає застосування для діагностики структурно схожих методик, які дозволяють діагностувати комунікативну діяльність розумово відсталих школярів або її окремих показників.

3. Принцип єдиного діагностичного висновку. Згідно з цим принципом, застосовуючи різні методики, оцінюючи комунікативну діяльність за різними показниками, психологи повинні мати за мету обґрунтування висновку про наявний рівень сформованості комунікативної діяльності кожного школяра з розумовою відсталістю. Психологи в діагностичному висновку не мають надавати дані, отримані за кожною методикою, що використовувалися для визначення сформованості комунікативної діяльності, а мають надавати єдину характеристику комунікативної діяльності розумово відсталих школярів. У діагностичному висновку слід ураховувати проміжні дані, які відповідають виконанню завдань кожної методики, з допомогою яких досліджувалися комунікативна діяльність або її окремі компоненти. На їх основі слід описувати остаточне заключення мати один висновок.

4. Принцип можливості віддаленого уточнення діагностичного висновку. Принцип ґрунтується на необхідності (для остаточного висновку про сформованість комунікативної діяльності) через певний час або іншим чином здійснити повторну діагностику для підтвердження або спростування правильності попереднього висновку. Л. Виготський зазначав, що для визначення «діагнозу» розвитку необхідні повторні перевірки: «Низка повторних зрізів з розвитку дитини, ряд симптомів, отриманих у живому процесі її розвитку, як правило, завжди необхідні для постановки діагнозу або його перевірки» [1, с. 222].

Психологічне діагностування проводилося на базі спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для розумово відсталих учнів № 3, 55 м. Харкова. У діагностиці брали участь 610 учнів-підлітків зі спеціальних шкіл.

Для діагностики комунікативної діяльності підлітків з легким ступенем розумової відсталості було застосовано тестовий метод (комплекс методик в авторській адаптації: «Методика комунікативно-організаційних здібностей»

В. Синявського і В. Федоришина, «Шкала спілкування» Н. Творогової, методика «Вивчення потреби в спілкуванні» О.Єлисеєва за модифікацією А. Грецова, «Методика Q-сортування» В. Стефансона, шкала оцінки комунікативно-мовленнєвих навичок Р. Еріксона, тест комунікативних умінь Л. Міхельсона за перекладом і адаптацією Ю. Гільбуха, методика «Визначення активного словникового запасу», тест «Уміння слухати», методика діагностики мовленнєвих функцій А. Павлової та А. Шустової, тест-опитувальник А.Зверькова та Е. Ейдмана «Вивчення саморегуляції», «Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні» М. Снайдера; авторські методики діагностики рівнів сформованості, експертного оцінювання комунікативної діяльності школярів підліткового віку з розумовою відсталістю)[2, 3].

У дослідженні з'ясовано, що недорозвинення пізнавальної сфери при олігофренії проявляється в низькому рівні сформованості логічного мислення, порушенні психічних процесів, інертності. Замкненість у перебігу логічного мислення проявляється через низький рівень розвитку узагальнень, порівнянь предметів і явищ оточуючого світу за певних ознак порівняння. Такі діти не розуміють переносні значення, метафори, виділення умовності в комунікативній діяльності.

Зафіксовано, що певна частина розумово відсталих підлітків відчуває потребу в комунікативній взаємодії з оточуючими, але недостатній рівень рефлексії та сформованості комунікативних навичок призводять до некритичності, нав'язливості в ситуаціях комунікативної взаємодії. У розумово відсталих підлітків установлений загальний недорозвиток окремих складників комунікативної діяльності не компенсується іншими засобами.

При цьому обмеженість володіння засобами комунікативної діяльності, як вербальними, так і невербальними, призводить до того, що такі підлітки відсторонені від однолітків. Самоствердження, яке є характерним для дітей підліткового віку, набуває негативного забарвлення. Так, вони можуть демонструвати агресивність, як вербальну, так і невербальну, іноді в них виникає комплекс неповноцінності, який без корекційного впливу призводить до цілковитої замкненості та уникнення комунікативних контактів.

У цілому в дослідженні виявлено, що в комунікативній діяльності превалюють імпульсивні дії, що пов'язано з несформованістю самоконтролю й саморегуляції. Інтелектуальна недостатність і небагатий життєвий досвід ускладнюють розуміння та адекватну оцінку комунікативних ситуацій. Інертність нервових процесів сприяє появі стереотипності реакцій, які часто не відповідають комунікативній ситуації. Так, одні підлітки бурхливо реагують на все те, що відбувається навколо, інші, навпаки, відмовчуються, не вступають у контакт з педагогами, родичами, друзями, іншими оточуючими. У

зв'язку з цим вони виглядають схожими на дітей, у яких наявне глибоке порушення інтелектуальної сфери. Розумово відсталим підліткам притаманна полярність у проявах емоцій, в окремих випадках спостерігається їхня спрощеність, недиференційованість, обмеженість діапазону переживань. Усе зазначене, як свідчить аналіз даних експерименту, негативно впливає на комунікативні реакції й комунікативну діяльність.

Дані проведеного експерименту вказують на певні закономірності: сформованість складників комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків не є рівномірною за проявами й динамікою. Відповідно до отриманих експериментальних даних виявлено три рівні сформованості комунікативної діяльності: високий, середній, низький. Зупинимося на виявлених в експерименті особливостях якісної характеристики виокремлених рівнів.

Високий рівень розвитку комунікативної діяльності зафіксовано в сформованості критеріальних показників комунікативної діяльності (1,3% розумово відсталих підлітків). Розумово відсталі підлітки характеризується достатньо вираженою комунікативною активністю, орієнтацією на розширення кола соціальних контактів, діти мають розвинені комунікативні навички, що дозволяє встановлювати міцні комунікативні зв'язки з оточуючими. Діти, віднесені до високого рівня, ініціюють і підтримують діалог, мають достатньо широкий арсенал знань щодо вербальних і невербальних проявів комунікативної діяльності, відповідно до експресії партнера визначають його настрій та діють відповідно до нього, дотримуються комунікативного етикету в різних ситуаціях комунікативної взаємодії, вибудовують поведінку відповідно до ситуацій. У цілому комунікативна поведінка відзначається неконфліктністю. Так, розумово відсталі підлітки з високим рівнем сформованості комунікативної діяльності мають мотивацію до комунікативної взаємодії як особистісного, так і соціального характеру, що виявляється в достатній комунікативній активності. Такі підлітки мають розвинені комунікативні навички, достатньою мірою комунікабельні, що дозволяє їм налагоджувати комунікативні зв'язки з оточуючими. У комунікативній діяльності діти, віднесені до цього рівня, вміють контролювати свої емоції, є толерантними до оточуючих та мають відповідно розвинені комунікативні здібності. У комунікативних контактах вони можуть контролювати свої емоції, що дозволяє реалізовувати гармонійні стосунки з оточуючими. У діалозі виступають ініціаторами, можуть самі визначати теми для бесіди та орієнтуватись у її змісті.

На середньому рівні розвитку комунікативної діяльності розумово відсталі підлітки долучаються до комунікативних контактів після здійснення зовнішньої стимуляції з боку оточуючих (37,2 % розумово відсталих підлітків). Діти, віднесені до цього рівня, вибірково

орієнтовані на комунікативну взаємодію з іншими, у них зафіксовані значні труднощі у виборі адекватних мовленнєвих і немовленнєвих засобів, встановлено обмеженість знань, умінь, навичок щодо процесуальності розбудови діалогу в часі. Діти, віднесені до середнього рівня, складно адаптуються до нових комунікативних ситуацій, розрізняють лише прості експресивні засоби, відзначаються негативними емоціями недиференційованого спрямування щодо норм поведінки, іноді діють імпульсивно. Розумово відсталі підлітки із середнім рівнем сформованості комунікативної діяльності включаються в комунікативні контакти в основному після попередньої стимуляції дорослих, у комунікативній діяльності досить рідко виявляють комунікативну активність, комунікативні навички сформовані в них недостатньою мірою, їм досить складно вступати в комунікативні контакти, особливо розпочинати їх першими. Вони не завжди розуміють співрозмовника, їм складно контролювати свої емоції в комунікативній взаємодії, що негативно позначається на міжособистісних стосунках.

Низький рівень проявляється в цілому, в індиферентності, пасивності в комунікативних контактах, характеризується мінімальним обсягом знань, умінь, навичок, що, в свою чергу, перешкоджає становленню комунікативних контактів (61,5% розумово відсталих підлітків). Такі діти не можуть вербально оформити навіть прохання, не розрізняють експресивні форми комунікації, проявляють агресивні реакції, виявляють нестриманість у комунікативній взаємодії. Підлітки з низьким рівнем сформованості комунікативної діяльності мають низьку мотивацію щодо комунікації, є комунікативно пасивними, у комунікативній взаємодії майже не дотримуються загальновизнаних правил спілкування, комунікативні навички в них майже несформовані. Вони мають значні труднощі у встановленні комунікативних зв'язків, погано розуміють співрозмовника, є нетерпимими до висловлювань та зауважень оточуючих, що заважає встановленню послідовності в міжособистісних стосунках. Такі підлітки не відчують емоційного стану співрозмовників, самі є розгальмованими, погано контролюють свою комунікативну поведінку, часто проявляють вербальну нетактовність.

На підставі теоретичного та експериментального дослідження визначено особливості комунікативного репертуару розумово відсталих школярів підліткового віку: комунікативні знання не завжди використовуються дитиною в повному обсязі та відповідно до ситуації; комунікативні вміння та навички актуалізуються й проявляються за наявності зовнішніх стимулів; комунікативні вміння та навички достатньою мірою використовуються в повсякденних, повторюваних соціально-побутових ситуаціях, але нові й незвичні ситуації підлітками не діагностуються; у дітей виникають труднощі в орієнтуванні в зовнішніх змінах, що відбуваються; у діалогічній комунікативній

взаємодії мають яскраво виражені труднощі в підтримці діалогу; мовлення є стереотипним, недостатній обсяг активного словникового запасу не задовольняє вимоги щодо здійснення комунікативної діяльності; мають труднощі в переказі текстів, подій, їм не вистачає навичок передачі інформації; міміка й жести не завжди адекватні висловлюванням, зафіксована низька експресивна грамотність.

Результати експерименту дали підстави стверджувати, що є різні типи комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків: адекватно-ініціативний, детерміновано-ініціативний, індіферентно-активний, замкнений, індіферентно-пасивний, нав'язливий, агресивний.

Адекватно-ініціативний тип: підлітки цього типу комунікативної діяльності ініціативні в комунікативних контактах, можуть послідовно висловлювати свої думки, доброзичливі в ситуаціях комунікативної взаємодії, адекватно використовують вербальні й невербальні засоби в комунікативній діяльності, розуміють експресію оточуючих. Часто самі починають розмову, можуть протягом тривалого часу підтримувати діалог, знаходять теми для бесіди, активні на уроках, добре навчаються, із задоволенням беруть участь у дискусіях, адекватно реагують на зауваження, у ситуаціях комунікативної взаємодії обирають соціально допустимі форми комунікативних реакцій. Учні можуть певною мірою прогнозувати результат комунікативної діяльності.

Детерміновано-ініціативний тип: діти виявляють комунікативну ініціативу завдяки оточуючому комунікативному середовищу, але часто відволікаються й можуть втратити логіку діалогу, їх необхідно постійно стимулювати до комунікативної діяльності, в іншому разі інтереси швидко згасають, вони потребують додаткової уваги фахівців і за здійснення постійного контролю можуть досягати достатніх результатів.

Індіферентно-активний тип: за гармонійного психологічного клімату такі школярі позитивно реагують на ситуацію, підтримують розмову, ставлять запитання, починають активно взаємодіяти з оточуючими; якщо вчитель їх викликає, відповідають розгорнуто.

Замкнений тип: діти складно йдуть на контакт, легко ображаються, часто є самотніми, розповідають про те, що їм важко перебувати в колективі, соромляться піднімати руку на уроках, відповідати, мають обмежене коло комунікативних контактів.

Індіферентно-пасивний тип: учні пасивно ставляться до оточуючої дійсності, не виявляють інтересу до комунікативної взаємодії, майже ніколи не ініціюють розмови, їм складно підтримувати діалогічне спілкування, вони намагаються уникати комунікативних контактів, їм важко залучити до розмови, їхні відповіді є однотипними, вони висловлюються простими реченнями; як правило, не виявляють бажання пізнавати нове, у шкільних групах не мають авторитету, однолітки практично не звертають на них уваги.

Нав'язливий тип: школярі демонструють необґрунтовану ініціативність, мають низький рівень розвитку емпатії та рефлексії, не відчують настроїв партнера, як правило, неадекватні. Вони є збудженими, мовлення супроводжується активними рухами, намагаються зазирнути в очі співрозмовника, торкаються руками партнерів з комунікативної взаємодії, ставлять запитання, які не стосуються контексту і які не мають логіки, не пов'язані між собою; послідовність їхніх висловлювань складно простежити, ці учні часто голосно говорять, легко переходять від веселого настрою до сумного, а іноді дратівливого.

Агресивний тип: у дітей фіксується перевага процесів збудження над гальмуванням, зазвичай вони погано навчаються, їм важко концентрувати увагу на заняттях. Ці учні мають емоційну розгальмованість, агресивні прояви; часто першими провокують конфлікт, у них є неадекватні спалахи агресії; на зауваження оточуючих реагують бурхливо, намагаються образити, часто використовують ненормативну лексику.

Висновки. Виявлені рівні й типи комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків у цілому свідчать про відставання дітей цієї категорії від однолітків за показниками динаміки розвитку комунікативної діяльності, що зумовило необхідність створення теоретичних підходів щодо цілеспрямованого впливу на формування комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків.

Ґрунтуючись на положенні, відповідно до якого формування особистості відбувається не стихійно, а в процесі цілеспрямованої діяльності, важливого **перспективного** значення набувають системність і неперервність психологічного впливу на розвиток усіх компонентів комунікативної діяльності: мотиваційного, когнітивно-змістового, операційно-поведінкового.

Список використаних джерел

1. **Выготский Л. С.** Собрание сочинений : в 6 т. – Т. 5. Основы дефектологии / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. С. – 377.
2. **Проскурняк О.І.** Розробка методики діагностики рівнів розвитку комунікативної діяльності в підлітків з розумовою відсталістю / О. І. Проскурняк // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. – К.: Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2013. – № 10 (112). – С. 170–184.
3. **Проскурняк Е. И.** Экспертная оценка коммуникативной деятельности учащихся с умственным недоразвитием / Е. И. Проскурняк // Научные ведомости Бел.гос. ун-та. Серия : Гуманитарные науки : сб. научн. тр. – Белгород : БелГУ, 2013. – № 27 (170). – Вып. 20. – С. 300–308.

Spy`sok vy`kory`stany`x dzherel

1. Vygotskij L. S. Sobraniesochinenij : v 6 t. – T. 5. Osnovydefektologii / L. S. Vygotskij. – M. :Pedagogika, 1983. S.– 377.

2. Proskurnyak O.I. Rozrobka metodiki diagnostiki rivniv rozvitku komunikativnoi dijal'nosti v pidlitkiv z rozumovojuvidstalistju / O. I. Proskurnyak // Aktual'ni problemi navchannja ta vihovannja ljudej z osoblivimi potrebami. – K.: Vidkritij mizhnarodnij universitet rozvitku ljudini «Ukraïna», 2013. – № 10 (112). – S. 170–184. **3. ProskurnyakE. I.** Jekspertnaja oценка kommunikativnoj dejatel'nosti uchashhihsja s umstvennym nedorazvitiem / E. I. Proskurnyak // Nauchnye vedomostiBel. gos. un-ta. Serija :Gumanitarnyenauki : sb. nauchn. tr. – Belgorod :BelGU, 2013. – № 27 (170). – Vyp. 20. – S. 300–308.

O.I. Proskurnyak. Communicative activity of mentally retarded teenagers: typology and types. It is defined that mentally retarded teenagers – pupils of special schools differ in I.Q., individual and psychological features, it causes distinctions in formation of the components of communicative activity at them (motivational, cognitive and substantial, operational and behavioural). It is proved that diagnostics of formation of the communicative activities of pupils of special schools for separate components is an important task in the research for implementation of definition of the directions of the correctional developing influence on the formation of communicative activity at mentally retarded teenagers. Based on L. Vygotsky's researches, the principles of diagnostics of communicative activity of mentally retarded school students are allocated: adequacy of procedures of diagnostics to nature of intellectual backwardness, age features of mentally retarded school children, complexity and variability of diagnostic techniques, united diagnostic conclusion, the possibility of the remote specification of a diagnostic conclusion. The application of diagnostic construct of techniques allowed to allocate and characterize the levels of communicative activity of mentally retarded teenagers: high, average, low. The high level of development of communicative activity is characterized by rather expressed communicative activity, orientation to the expansion of a circle of social contacts, these children have the developed communicative skills that allows to establish the strong communicative connections with people around. Mentally retarded teenagers with the average level of development of communicative activity join the communicative contacts after additional stimulation from people around. The low level is shown in indifference, passivity in communicative contacts, is characterized by the minimum volume of knowledge, abilities, skills that, in turn, interferes with the establishment of the communicative contacts. The results of the experiment gave the grounds to claim about existence of different types of the communicative activity of

mentally retarded teenagers: adequate and initiative, determined and initiative, indifferent and active, closed, indifferent and passive, persuasive, aggressive.

Key words: communicative activity, formation levels, types, mentally retarded teenagers, principles, diagnostics, requirements to diagnostics.

Отримано 17.02.2015 р.